

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Újabb pálos magyar nyelvemlék Göttweigben*

Eddig ismeretlen magyar nyelvű prédikációvázlatot őriz a göttweigi bencések könyvtára. A 207(rot) jelzetű kódex a XIV. sz. második feléből származik, pergamenje durva, írása nem túl igényes textualis. A XIV. sz. első felének híres domonkos prédikátora volt Peregrinus de Oppeln (†1335 után), akinek az egyházi év szentjeiről összeállított beszédeinek népszerű gyűjteményét (*Sermones de sanctis*) tartalmazza a kézirat, amelynek végére Szent Achatius vértanúnak és társainak (*Passio SS. Achatii et sociorum*) a szintén domonkos Jacobus de Voragine „Legenda Aurea” című legendáriumából vett történetét fűzték (Jacobus de Voragine: *Legenda Aurea vulgo Historia Lombardica dicta*. Ed. TH. GRAESSE. Vratislaviae, 1890. Appendix, c. CLXXXIII. (178.); *Bibliotheca Hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis*. Ed. Socii Bollandiani. I—II. Bruxelles, 1898—1901. I, 5, e.). VINZENZ WERL észrevette, hogy magyar nyelvű szöveggel — úgy hitte, ima-szöveggel („ungarisches Gebet”) — áll szemben (WERL, OSB: *Manuscripten-Catalog der Stifts-Bibliothek zu Göttweig*. [Kézirat.] Göttweig, 1843. Bd. 1, 344). A fáradhatatlan szerzetes csak kéziratossá katalógusainak megírása után fordult meg a Göttweighez tartozó zalavári magyar bencés apátságban. (L. *Geschichte des Stiftes Göttweig, 1083—1983. Festschrift zum 900-Jahr-Jubiläum*. Eos Verlag Erzabtei St. Ottilien 1983. 205, 369f. *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens und seiner Zweige*, Bd. 94, Heft I—II); Werl zalavári szerepléséről I. FÜSSY TAMÁS, *A Zalavári Apátság története a legrégebb időktől fogva napjainkig*. In: *A pannonhalmi Szent Benedek-Rend története*, 7. köt., Bp., 1902. *A göttweigi kapcsolat kora, 1715—1872*. 325sqq., RÓMER FLÓRIS, *Könyvtári bűvárlataim* 104. — Peregrinus de Oppelnről legutóbb I. MADAS EDIT, *Handschriften und Inkunabeln des Peregrinus in Ungarn*. In: *Die Anfänge des Schrifttums in Oberschlesien bis zum Frühhumanismus*. Hrsg. v. GERHARD KOSELLEK. Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 1997. 169—82.) A kódex a Göttweigtől nyugatra nem túl messze, festői helyen fekvő Ranna pálos monostorában készült. Ranna (Unterranna, Alsó-Ausztria) pálos monostorát 1414-ben alapították — erről Gyöngyösi Gergely is megemlékezik rendtörténetében — 12 szerzetes ellátására elegendő javadalommal, és 1783 őszéig, II. József felszólító rendeletének hatályba lépéséig éltek itt szerzetesek: a monostor javait három évvel később elárverezték, a kódexek nagy része Göttweig bencés monostorának könyvtárába került.

Az első kötéstábla belső oldalára kiragasztott papír előzéklapra írták rá a 12 soros, magyar nyelvű szöveget, a valamivel lejjebb olvasható, XVI. sz.-i pálos possessorbejegyzést — *Bibliothecae*

---

* A külföldi kutatás megkezdését az Osztrák—Magyar Akció Alapítvány, az itthoni feldolgozást pedig az OTKA támogatása tette lehetővé. P. Dr. Gregor M. Lechner OSB támogatását és a Gottwicense Monasterium Benedictinorum vendégszeretét, élén P. Dr. Clemens Lashofer apát úrral, e helyen is meg kell köszönnöm. A fotókat az ő szíves engedélyükkel közlöm. — Az első göttweigi magyar nyelvemlékről RÓMER FLÓRIS tudósított (*Könyvtári bűvárlataim Altenburgban és Göttweigben*: MKsz. 1881: 106—7, 110, Rómer a kézirat 156. lapját említi, amin a 15b, azaz 15 verso értendő). További irodalom Rómer nyomán: *Könyvkiállítási Emlék*. Kiadja az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum. A „Könyvkiállítási Kalauz” 2-ik bővített kiadása. Bp., 1882. 31, no. 95; CSAPODI CSABA—CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA, *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt*. I—III. köt. Bp., OSzK, 1988—1994. no. 1317; *Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban*. Bp., 1985. no. 167; Hill Monastic Microfilm Library, St. John’s Abbey, Collegeville, Minnesota, USA, No. 3734; MTA Könyvtár Mikrofilm 7103/I; I. HORVÁTH JÁNOS, *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Bp., 1931. 101. A *Miscellanea theologica* tartalmú, XV. sz. második felére keltezhető bastarda írású kódex — *Göttweig, Cod. 478(rot)* — szintén a rannai pálosoké volt a sűrűn áthúzott possessorbejegyzés szerint.

Monasterij Rannensis — a kódex Göttweigbe kerülésekor sűrűn áthúzták. Az első szennylapon egy, a hátsón pedig három magyar szó van még. Az első pergamen előzéklap margóján egy: *tagohtlnx(?)*, a hátsón pedig három egymás alatti magyar szó olvasható mint tollpróba: *[.]ssigebeth / albosmas / B[.]hyarh(?)*. A kötet eredete ismeretlen, a magyar anyanyelvű szerzetes mellett rannai osztrák pálosok is forgatták. Az első és a hátsó szennylapon XI. sz.-i missale fejtetőre állított töredékei található nagyheti szövegek maradványaival.

A könyvborító belső oldalára kiragasztott papír előzéklapon olvasható a 12 soros, 40 x 105 mm-es magyar nyelvemlék, ami egy magyar nyelvű beszéd első mondatait tartalmazza: a themát, vagyis a skolasztikus sermóirodalom felépítése szerint az indító szentírási idézetet, amelyre támaszkodva a szerző alosztások sorozatában kifejti mondanivalóját. Az emlék feltehetően a XV. sz. végéről származik egy ismeretlen pálos szerzetes tollából.

A nyelvemlék jelentőségét alapvetően meghatározza, hogy a magyar szöveg és latin forrása egymáshoz közel, ugyanabban a kötetben található, ezzel is bizonyítva egy latin prédikációgyűjtemény használatát a magyarországi eredetű pálos szerzeteseknél, valamint a magyarországi pálosok és az osztrák pálos monostor közti élénk kapcsolatot. — Íme a szöveg:

*Megkysirted en szíuemeth / es meg latad / Es eynek iw setith
sigiben / az az habarussagnak ydeybe. twiznek myattha.
byzonsaguth vil / avag meg kysirhetel. Es en beñem egen=
thelenseg. nem lelletek EE beszedekeith szenth lerynch martyr
jwl es nyltan mudhata ky beszedegebe harum wkut je=
lenth Beszedenek elee riszybe / ad halath isteñek / hwg
ewth / ee vilagi yletybe. meg kysirthe / Masud riszibe / yelēthe
iw szenthsgjth / hwlwth aszth mūda / En beñem egēthelēseg
nem lelletek ¶ Elee beszedekeith riszibe eszenkbe vehetenk
hwg mēdehato jsten / iw baratjth es iw / yeles szulgayth
ee vilagun suk kyppen kysirthi / azerth. hwg az erek dj=
chesegebe yteth riselthesse.*

Peregrinusnak ugyanebben a kódexben, a f. 53r-n lévő latin sermója szolgált tehát forrásként a magyar változat megalkotójának; dőlt szedéssel a közvetlen megfeleléseket emelem ki. Az utolsó mondatot a tinta szétfolyása miatt az OSzK Inc. 1046 segítségével közlöm. „*Probasti Domine cor meum et visitasti nocte; igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas*. Ps. XVI,3. *Verba ista bene potuit dicere sanctus Laurentius in quibus tria ponit. Et primo agit Deo gracias quod ipsum in hac vita probavit. Secundo de sua sanctitate et hoc ibi „et non est inventa in me iniquitas”*. Pauci sunt hodie Laurentii similes qui possent dicere „non est in me peccatum”. Pro hiis duobus dicit se esse visitatum a Deo ibi „et visitasti me nocte”. *Circa primum nota quod Deus amicos suos in presenti examinat quos vult habere in suo claustro celesti. Unde mos est quando novicii debent recipi ad ordinem aliquem. Primo anno examinantur si tunc fratres vident in eis quod sunt discipuli studiosi devoti probi postmodum recipiunt eos ad professionem celestem.*”

A Peregrinus-kötet magyar pálos használója a Szent Lőrinc-beszédet emelte ki a kötetből (JOHANN BAPTIST SCHNEYER, Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit 1150—1350. Münster/Westfalen, 1972. Heft 4, S. 561, Nr. 150. Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Bd. 43), és kezdte el magyarra fordítva kivonatolni a számára fontosnak tetsző mondatokat a könyvtábla belső oldalára. Természetesen egy teljes fordításnak nem ez lenne a helye, emiatt feltételezhető, hogy valamiféle emlékeztetőt, rövid vázlatot kívánt csupán készíteni. A pálosok különleges Szent Lőrinc tiszteletének nyomait egyébként érthető módon találjuk meg írott emlékeikben: Budához közeli anyamonostoruk védőszentjének képe díszíti Gyöngyösi Gergely *Decalogus*-ának elejét (*Decalogus de Sancto Paulo primo heremita,*

A göttweigi nyelvemlék fényképe

Antonio Blado nyomdájában, Róma, 1516. 2r.), ahol egy teljes oldalt betöltő metszeten Lőrinc látható attribútumaival, a győzelem pálmájával és a vas-rostélyággal együtt.

Az egyszerű latin szöveg, amelynek zsolttárs-kezdetét a zsolozsmából jól kellett ismernie a szerzeteseknek, nem állította a magyar szöveg lejegyzőjét különleges feladat elé. Nem is szó szerinti fordításnak kell tekinteni ezt a pár sort, hanem sokkal inkább a latin értelmének megfelelő, jól sikerült átültetésnek, amiben némi nyelvi leleményt is felfedezhetünk. A *probare* és az *examinare* magyar megfelelője a *megkísért*, az *iniquitas id est peccatum* pedig *egenthelenség* lett. Az *amicos suos*-t bővebben, szerencsés megoldással, *barátok*-nak és *jeles szolgák*-nak fordítja. A *claustrum celeste* pedig *örök dicsőség* lett.

A magyar—latin fordítási megfelelésekről egy kis szöveget segítse a nyelvemlék további elemzését:

<i>barát</i> — <i>amicus</i>	<i>kísért</i> — <i>examinare</i>
<i>beszéd</i> — <i>verbum</i>	<i>lel</i> — <i>invenire</i>
<i>bizonyágot vesz</i> — <i>examinare</i>	<i>másod</i> — <i>secundus</i>
<i>egyentelenség</i> — <i>iniquitas</i>	<i>megkísért</i> — <i>probare</i>
<i>éjnek sötétsége</i> — <i>nox</i>	<i>meglát</i> — <i>visitare</i>
<i>élet</i> — <i>vita</i>	<i>mond</i> — <i>dicere</i>
<i>elő</i> — <i>primus</i>	<i>örök dicsőség</i> — <i>claustrum caeleste (!)</i>
<i>észbe vesz</i> — <i>notare</i>	<i>részeltet</i> — <i>vult habere</i>
<i>hálát ad</i> — <i>gratias agere</i>	<i>szent</i> — <i>beatus</i>
<i>három</i> — <i>tres, tria</i>	<i>szentség</i> — <i>sanctitas</i>
<i>hogyan</i> — <i>quod</i>	<i>szív</i> — <i>cor</i>
<i>holott</i> — <i>ibi</i>	<i>tűz</i> — <i>ignis</i>
<i>Isten</i> — <i>Deus</i>	<i>evilág</i> — <i>saeculum praesens</i>
<i>jelent (okot)</i> — <i>ponere</i>	

A László név szórvány előfordulását kell még röviden említenünk: a *Göttweig, Cod. 224(rot)*, XV. sz. derekára (1438-ban másolták Rannán) keltezhető bastarda írású Bibliában, az első szenny-lap versóján alul egy magyar név, László bakkalaureusnak a neve olvasható: *frater Laslo Baccalarius*. A László név korai előfordulása miatt is figyelmet érdemel, 1455-i kolozsmonostori oklevélben találkozni még vele (KÁZMÉR MIKLÓS, Régi magyar családnevek szótára, XIV—XVII. század. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp., 1993. 667). A kötetben még a 72v bal felső sarkában ferdén, egymás alatt, három kéztől, köztük László is: *Paulus Saulus Laslo*, de nem ők másolták a kódexet! (A sajnos nem *Saul* alakban meglévő *Saulus*-ra vonatkozóan l. KÁZMÉR i. m. 920.) A 77v-n a Timóteushoz írott második levél végén pedig latinul: *Ladislaus*. — Még egy Lászlóval találkozunk a XV. sz. derekán, második felében a rannai monostorban: a *341(rot)* jelzetű, Thomas Ebendorfer írásait (*Epistolarum dominicalium explanatio*) tartalmazó, nagy valószínűséggel rannai eredetű kódex 230. oldalához betett cédulán egy [...] *ad castrum iuvabit frater Ladislaus claviger* szerepel. (ALFONS LHOTSKY, Thomas Ebendorfer [†1464]. Ein österreichischer Geschichtsschreiber, Theologe und Diplomat des 15. Jahrhunderts. Stuttgart, 1957. Schriften der MGH, 15.) Kis lélekszámú monostorban könnyen elképzelhető, hogy a magát bakkalaureusnak nevező László, a számtartó (vagy sáfár, kulcsár), azaz a *claviger* felelősségteljes tisztét is kénytelen volt ellátni (a *claviger* tisztére vonatkozóan l. az 1510-es években, Rómában megjelent Gregorius Gyöngyösi művet: „Directorium singulorum fratrum officialium Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae sub regula Beati Augustini episcopi militantium” c. 18.).

SARBAK GÁBOR